OSMANLI ARŞİVLERİNİN TÜRK VE DÜNYA TARİHİ İÇİN ÖNEMİ (A. KONUŞMA METNİ)

Prof. Dr. Halil İNALCIK

Arşiv konusunu konuşmak üzere, Türk-Arap İlişkileri İnceleme Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Sayın emekli Büyükelçi, değerli tarihçi İsmail Soysal'ın girişimiyle bu mühim toplantı gerçekleşmiş bulunuyor.

Arşiv konusu, Türkiye'mizin bir numaralı sorunlarından biridir. Sayın Başbakan'ımızın toplantımızı şereflendirmelerini, bu konunun öneminin bütün genişliği ile anlaşılmış olduğunun ve nihayet bir çözüm yoluna gireceğinin bir işareti olarak yorumlamaktayız ve sevinçle karşılamaktayız.

Arşivlerimiz neden memleketimizin bir numaralı sorunlarındandır?

Çünkü arşivlerimiz, Türk devletinin devamlılığını sağlıyan temel kuruluşlardan biridir.

Çünkü arşivlerimiz, Millî tarih ve kültürün gerçek kaynağıdır. Türk milletinin hafızasıdır. Millî anıtlarımızın en belagatlısı arşivlerdir.

Arşivlerimiz bütün sosyal ve insanî bilim dallarının ana kaynağıdır.

Nihayet arşivlerimiz, yüzyıllarca kader birliği yaptığımız milletlerle, sonra bütün medeni dünya milletleri ile bilgi ve düşünce alışverişine ve kaynaşmaya götürebilecek, en sağlam, en zengin kaynaktır.

Huzurlarınızda sorunları tek tek ele alıp açıklamaya çalışacağım.

Arşivlerimiz devletin devamlılığını güvenceye alır, dedik. Devletin geçmişe uzanan bir devamlılığı vardır. Bu devamlılık, ancak arşivlerin düzenli, sistemli, yaşar ve işler bir hale getirilmesiyle sağlanabilir.

Bugün devletimiz birçok mesele üzerinde milletlerarası kuruluşlarda tartışmalara girmek zorunda kalıyor. Mesela son defa Bulgaristan'daki soydaşlarımızın acıklı kaderi! Oradaki Türk'lerin gelmişi, geçmişi hakkında kasden uydurma iddialar ortaya atılıyor.

Bu soydaşlarımızın Balkanlara nasıl geçip yerleştiklerini, hangi köyleri kurduklarını, hatta Anadolu'nun hangi bölgesine ve hangi boya mensup olduklarını bize arşivlerimizdeki "tahrir defterleri" bütün ayrıntılarıyla itiraz götürmez bir şekilde bildirmektedir. Fakat şu da bir gerçektir ki, bu arşivlerden ferdler kendi haklarını aramak için yararlanır. Fakat devletimiz kendi davalarını ispatlamak için faydalanmaz.

Dışişlerimizde millî sorunların, Kıbrıs meselesinin, Ermeni patırtısının geçmişini, hakikatini araştıracak, zamanında belgeleyecek bir örgüt var mıdır, bilmem. Bu iş muhtemel araştırıcıların ortaya çıkmasına bırakılamayacak kadar âcil ve önemli bir ödevdir, kanaatindeyiz.

Devlet yalnız âcil işleri için değil, daha geniş kültür politikası, kültür gelişimi ve milletlerarası ilişkiler için de bu arşivden yararlanmamaktadır.

Bu arada, dünyada Türk ve Türkiye imajı üzerinde durmak gerektir. Millî imaj bir millet için bir ölüm kalım sorunu olabiliyor. Birinci dünya savaşından sonra bir çok milletler bu yüzden parçalanmış, hatta yok olmuştur. Devletimizin kurucusu, bu sorunun hayati önemini derinden kavradığı ve tecrübe ile gördüğü içindir ki, Türk tarihinin doğru imajını bulmak ve dünyaya tanıtmak için, yıllarca çalışmış ve bunu milletin bir numaralı sorunu olarak benimsemişti.

Dünya kamuoyunu yanıltabilenler, milletlerin ve devletlerin varlığı ile oynabilirler. Bugün medeni âlemde gazetelerde ve diğer kamu araçlarında milletimizin aleyhine kasıtlı bir propaganda sürüp gitmekte, Türkiye'yi parçalayan haritalar yayınlanmakta, gerçekler tersine çevrilmektedir. Bu, varlığımıza kasteden sinsi, utanmaz bir propaganda ölçüsünü almıştır. Osmanlı İmparatorluğu (Turkish Empire) denerek geçmişin bütün hıncını modern Türkiye üzerine yüklenmektedir. Ondokuzuncu yüzyıl Balkanlar ve emperyalist Avrupa'nın çıkardığı Doğu Meselesi taktiği bugün de modern Türk devleti aleyhine yeniden hortlatılmak isteniyor. Osmanlı Devleti'ni yıkan olaylar, Avrupa'nın Doğu Meselesi, Hasta Adam diyerek Osmanlı İmparatorluğu aleyhine tezgâhladığı bir yapmaca buhranlar silsilesinden başka bir şey değildir. Bu buhranlardan yalnız askerî emperyalist devletler değil, dost sandığımız batı devletleri de ekonomik bakımdan ve kendi nüfuzlarını pekiştirmek bakımından yararlanmağa çalışmışlardır.

Doğu Meselesi bir haçlı seferi gibi yürütülmüştür. Osmanlı veya Türk adını korkunç bir propaganda ile lekelemek, Türkiye'yi dünyada yalnız bırakmak, ondan sonra açıktan savaş açmak Doğu Meselesi'nin bilinen taktiğidir. Bu taktik bugün aynen kullanılmaktadır.

Tarih bir tekerrür değildir. Fakat, bir süreçtir, tarihi olaylar uzun bir perspektiv içinde gelişir, olgunlaşır. Bugünkü Türkiye en azından ikiyüz yıllık bir perspektif içindedir. Dün olduğu gibi bu gün de Türkiye, bu korkunç propaganda savaşına karşı hakikat savaşı ile karşı koymak zorundadır. Hakikatın yattığı arşivlerimiz, bu savaşta en kuvvetli, en yanılmaz başarı silâhıdır. Bu savaşa düşman kadar hayatî bir önemle sarılmalıyız. Hakikat bizim yanımızdadır. Arşivlerimizdeki hakikatlerin ortaya çıkması için yerli-yabancı tarafsız araştırıcıları teşvik etmeliyiz. Bu araştırmaları kösteklememeliyiz. Bunun için, arşivlerimizi modern, işler bir örgüt haline sokmak da, tabiî, ilk vazifemizdir.

Kasıtlı yalanları ancak bu yolla, zamanla söndürebiliriz. Şuna inanıyorum ki, bu propaganda savaşını kazanmak Türkiye'nin güveni için Nato kadar, belki de uzun sürede, ondan da önemlidir. Aşikârdır ki, bu iş devletimizden, geniş örgütleme ve çalışmalar ister.

Her şeyden önce Osmanlı Arşivlerini modern manâsı ile korunan, işler bir araştırma merkezi haline getirmek gerektir. Arşivcilerimizin, bütün kısıtlamalara rağmen, yaptıkları muazzam işler, yine de arşivlerimizi vesikaların çürüdüğü depolar olmaktan kurtaramamıştır.

Arşivlerimizin dünyaca inanılır bir ilim merkezi haline getirilmesinin ilk şartı, açıklılık prensibidir. Bu, bütün modern arşivlerin ortak prensibidir. Zira, arşiv belgelerini yalnız kendinize hasreder ve kendiniz ahkâm çıkarırsanız, kimseyi hakikate inandıramazsınız.

http://www.sciencedirect.com/

Bununla beraber, şunu da kabul etmek gerekir ki, bugünkü şartlar altında Türk arşivlerinin, Batı arşivleri gibi, mutlak açıklık prensibi ile idaresi olanaksızdır. Evvela, arşivlerimiz kataloglama, örgütleme ve çalışma şartları bakımından bu arşivlerle asla kıyaslanamaz. Sonra da, hükûmet maksatlı kimselerin arşivlerimize girerek vesikaları maksatlı şekilde seçip kullanmalarından haklı olarak kuşku duymaktadır.

1968'de Conseil international des Archives genel sekreteri Macar Kesckemeti dört kişilik bir uzmanlar heyetiyle gelip arşivlerimizi inceledi ve UNESCO'ya bir rapor verdi. Bu raporda arşiv kanununun bir an önce çıkması, uzman bir kadronun yetiştirilmesi, arşivlere bina ve gerekli teknik araçların sağlanması tavsiye olunuyor. Milletlerarası mali yardım imkânları düşünülüyor ve beş yıllık bir planla bu işin yürütülmesi öngörülüyordu. Yine UNESCO adına Türkiye'ye gelen Macar İvan Borsa, 1980 tarihini taşıyan raporunda 1968'deki durumun aynen kaldığını vurgular ve Türk arşivlerinin "İnternational concern" olduğunu yazar. Bu iddia biraz saldırgan bir görüşün ifadesidir. Bazı Balkanlı ilim adamları şu iddiadadır: Mademki bu arşivler İmparatorluğun arşivleridir, o halde onlar üzerinde bütün bu milletlerin hakları vardır.

Sofya'da CIBAL diye bir merkez kurulmuştur. Bu Balkan dokumantasyon merkezinde Türkçe vesikaların mikrofilmlerini toplamak CIBAL'in başlıca gayelerinden biridir. Orada yazları Osmanlıca okuma seminerleri de düzenleniyor, Sofya, Balkanların, başka bir deyimle Osmanlı tarihinin merkezi haline getirilmek isteniyor. Ama, ellerindeki malzeme yetmez. Böyle bir araştırma merkezi potansiyel olarak İstanbul'dur. Türkiye arşivleridir. Onları mikrofilm halinde Sofya'ya taşımak için UNESCO kullanılıyor. Gelen mütehassısların teklifleri koleksiyonların mikrofilmlerini verin, döviz kazanın, öğüdüdür.

Arşivlerimizi milletlerarası bir kuruluş haline getirmek için yapılan çabalar bizi uyarmalıdır.

Arşivlerimizi modern durumda işler bir araştırma merkezi haline getirmezsek, bu saldırıların sonu gelmez. Bütün bu işleri Türk devleti yapmalıdır. Arşivlerimize sahip çıkmalıyız ve bir an önce bu işleri kendimiz yapacak kudrette olduğumuzu medeni

10.06.2009

âleme göstermeliyiz. İşte onun için arşiv meselesi Türkiye devletinin bir numaralı sorunlarından biridir, diyoruz.

Arşivlerimiz ve Devletimiz konusundan şimdi kültür konusuna geçeceğim. Tarihimizi yazmak için çeşitli kaynaklar vardır, vekâyinameler, seyahatnâmeler, abideler vesaire. Bu kaynaklar içinde, hiç biri genişlik ve güvence bakımından arşiv malzemesiyle karşılaştırılamaz. Meselâ divanı hümayun'da her gün verilen karar ve emirlerin kopya edildiği mühimme defterlerinden 265 cildi bize kadar intikal etmiştir. Bu seri, Osmanlı İmparatorluğu tarihi bakımından eşsiz bir kaynaktır. Yirmi yıldan beri bu serinin faksimile yayınlanması için çalışmalarımız maalesef sonuç vermemiştir. Şimdi bunun bir cildi Almanya'da yayınlanmış bulunmaktadır. Osmanlı arşiv kaynakları özellikle sosyo-ekonomik tarih bakımından sonsuz bir kaynaktır. Köylere, kentlere ait istatistik bilgileri, toprak tasarrufu şekilleri, köylünün içinde bulunduğu koşullar, köy-şehir ilişkileri, vergi sistemi, vakıflar ve malikâneler, akla gelebilecek her türlü konu tahrir defterleri ile aydınlanabilir. Arşivlerimizdeki tahrir defterleri Gürcistan'dan Arnavutluk'a, Bosna ve Macaristan'a kadar bugün birçok ilim adamının çalışmalarını üzerinde topladığı bir seridir.

Macarlar, Bosna'lılar ve Bulgarlar şimdiden defterlerin birçoğunu yayınlayarak ve tercüme ederek bu son derece önemli kaynağı, memleketlerinin sosyal ve iktisadi tarihi üzerindeki incelemelerin mihveri yapmışlardır. Türkiye'mizde birkaç gencin ilgisi dışında maâlesef Türkiye sosyo-ekonomik tarihin bu ana kaynağı da sistemli bir çalışma konusu olamamıştır. Bu serinin önemini ilkin tanıyan ve incelemeleriyle değerlendiren büyük âlim Ömer Lütfi Barkan'ın burada hatırasını anmak isterim. O yalnız Türk'ler için değil, sözünü ettiğim yabancı ilim adamları için de bir kılavuz olmuştur. Bu alanda yapılacak en âcil işlerden biri, Ankara ve İstanbul arşivlerindeki defterlerin doğru ve sistemli bir kataloğunu meydana getirmek, sonra Türkiye'ye ait ciltlerin indeksli faksimile yayınlarını yapmaktır. Birkaç yüzü bulan bu defterler yayınlanınca yurdumuzun beşyüz yıllık tablosu, bütün ayrıntılarıyla gözlerimiz önüne serilecektir. Bu serinin yayınlanması, yalnız yurdumuzda değil, bütün dünya'da Türkiye üzerindeki sosyal ve iktisadi çalışmaların birdenbire patlaması sonucunu verecektir. Bunun Türkiye için sağlıyacağı muazzam tanıtma hizmetini bir tarafa bırakalım, bu gibi araştırma-

ScienceDirect - Home

Page 1 of 1

lar, Türkiye'mizi bugün dünya tarihçiliğinin yöneldiği sosyo-ekonomik tarih araştırmalarının en önemli merkezlerinden biri haline getirecektir.

Ancak şunu önemle kaydetmek gerekmektedir ki, üniversitelerimiz ve bilim kurumları bu alanda yetkili bir kadro kuramazlarsa, bundan yine en çok yararlanan yabancılar olabilir. Kendi tarihini başkalarından öğrenmek hicabından kurtulmak Atatürk'ün bize öğrettiği en büyük düsturlardan biridir. Hiç gecikmeden bir arşiv okulu kurarak bu vesikaları doğru olarak okuma ve değerlendirme metodlarını gençlerimize öğretmeliyiz. Bu okul yabancılara da açık olmalıdır. Gelsinler burada öğrensinler. Bu vesikaların sahibi olarak öğretmenliğini de biz yapalım.

Başbakanlık Arşiv araştırma dairesinin, bu türlü bir çalışma merkezinin nüvesini yıllarca önce kurmuş olduğunu, büyük hizmetlerini burada şükranla anmak ödevimizdir. Sayın Mithat Sertoğlu, Fâzıl Işıközlü, Selâhattin İlker'in, arşiv tasnif heyetlerinin, son defa Nejat Göyünç ve Atillâ Çetin'in çok değerli hizmetleri olmasa, yerli ve yabancı birçok bilim adamı arşivlerimizde çalışmalarını sürdüremezlerdi.

Arşiv belgelerini tarih için değerlendirmek, işin ikinci safhasıdır.

Üniversitelerimizde sosyo-ekonomik tarih kürsüleri kurulması teşvik olunmalıdır. Batıda çok gelişmiş istatistik ve kompüterizasyon tekniklerini bu kürsülerde öğretmeliyiz. Tahrir defterlerinin içerdiği milyonlarca data ancak kompüterizasyon metodlarıyla değerlendirilebilir. Tahrir defterleri üzerinde bu çeşit çalışmalar Amerika ve Avrupa'da bizden önce başlamış bulunmaktadır. Onların bu malzemeyi bizden daha iyi değerlendirmesi halinde, ister istemez onlara tâbi duruma düşeriz.

Bugün Osmanlı İmparatorluğunu vücuda getirmiş olan topraklar üzerinde yirmiyi aşkın devlet yaşamaktadır. Bu milletlerin beşyüz yıllık gerçek tarihleri bizim arşivlerimizde bulunmaktadır. Bu arşivlerin sahibi olarak onları bu hazine üzerinde çalışmaya çağırmak ev sahipliği ve kılavuzluk yapmak, hatta bu malzemenin değerlendirilmesinde ön ayak olmak bizim ödevimizdir. İstanbul, bu araştırmaların tabii merkezidir. Burada bu milletler geçmişlerini bütün ayrıntıları ile öğrenerek yalan yanlış iddialara sırt çevirecekler, bizimle tekrar kaynaşacaklardır.

İşte, bana arşivi verin Osmanlı İmparatorluğunu yeniden kurayım, derken bunu kastediyorum. Millî Türk devleti ancak bir kültür birliğinin merkezi olabilir; yine inanıyoruz ki, devletimiz, üniversitelerimiz, bilim kurumlarımız ve nihayet genç Türk bilim adamları bu muazzam işin üstesinden gelecek yeteneğe sahiptirler.

⁂

OSMANLI ARŞİVLERİNİN TÜRK VE DÜNYA TARİHİ İÇİN ÖNEMİ (B. DAĞITILAN AYRINTILI METİN)

Prof. Dr. Halil İNALCIK

5 Haziran 1982 tarihinde UNESCO ofisinde Sayın Ayfer Bakkalcıoğlu, UNESCO nezdinde Türkiye delegasyonundan Sayın Özden Sanberk ve Milletlerarası Arşiv Kurulu (International Council of Archives) Genel Sekreteri Dr. Charles Kecskemeti'nin iştirakiyle Türkiye'de Osmanlı arşivleri üzerinde bir toplantı tertip etmiş ve görüşmeler sonunda benden yazılı bir rapor yazmamı uygun bulmuşlardı. Bu arada A. Bakkalcıoğlu, I. Borsa'nın UNESCO adına hazırladığı 1980 tarihli raporu ile CIBAL'ın çalışmalarına ait vesika ve yayınları bana iletti. Osmanlı arşivlerinde kırk yıldan beri araştırmalar yapmış olmak sıfatile, tamamıyla kişisel görüşlerimi yansıtmak üzere aşağıdaki raporu sunuyorum.

TÜRKİYE'DEKİ OSMANLI ARŞİVLERİNİN TÜRKİYE İÇİN VE MİLLETLERARASI ÖNEMİ :

Balkan memleketlerinin, Macaristan'ın, Güney Rusya ve Arap memleketlerinin ve Türkiye Cumhuriyetinin son beş-altı yüzyıllık tarihinin ana kaynağı Türkiye'deki Osmanlı arşivleridir. Bugün bu arşivlerin, Akdeniz memleketleri ve Avrupa tarihi için de birinci derecede önemli arşivlerden biri olduğu anlaşılmıştır. Özellikle, sosyal, ekonomik ve demografik araştırmaların öncelik kazandığı günümüzde, bu arşivlerdeki son derece zengin istatistik malzemesi (nüfus ve vergi defterleri) eşsiz bir değer taşımaktadır. Özetle, bugün Türkiye'de bulunan Osmanlı Arşivleri, bölgedeki milletlerin hayatî bir önem verdikleri, bu yüzden hükümetlerin de ilgilendiği milletlerarası bir konu niteliğini kazanmıştır.

Büyük tarihçi Fernand Braudel kitabının noksanlarını sayarken diyor ki: "The secret or some of the secrets, lie hidden in

the vast archives in İstanbul: Access to them is difficult and it is only now that we are seeing some of the results of investigation of these sources" [1].

Balkanlarda ve Arap memleketlerinde Osmanlı döneminden kalmış arşiv malzemesi, Türkiye'deki muazzam kolleksiyonlar yanında çok önemsiz kalır. Türkiye bugün, bu memleketlerin tarihlerini yazmak için gözlerini çevirdikleri merkezdiir. Milletlerarası düzeyde objektif zengin bir araştırma dönemi, arşivlerimizdeki malzemenin araştırmalara hazır bir hale getirilmesile mümkündür. Böyle bir merkezin meydana getirilmesi, Türk ilmine ve Türkiye'ye sosyal ilimlerde dünya ölçüsünde bir yer kazandırır. Bu arşivlerdeki araştırmalar, vesikaların objektif niteliği sonucu Türkiye tarihi ve Türkler üzerindeki yanlış ve çarpık görüşlerin ve propagandanın da bertaraf edilmesine hizmet edecektir. Bu arşivlerdeki malzemenin kullanılması şimdiden bu yönde büyük yararlar sağlamış, Osmanlı-Türk araştırmaları bir çok memleketlerde son derece ilginç ve müspet bir canlılık ve önem kazanmıştır. Bir misâl olarak Fransa'yı gösterebiliriz. Vaktile, A. Bennigsen'in götürdüğü mikrofilmler sayesinde bu memlekette Osmanlı-Türk araştırmalarında görülmemiş bir gelişme olmuş, son derece müspet ve orijinal araştırmalar yayınlanmaya başlamıştır. Bu araştırmaların yayın organı *Turcica* bugün Türk araştırmaları alanında belki en önemli ilmi dergi haline gelmiştir.

Amerika'da Osmanlı-Türk araştırmaları bir çok genci bu alana çekmekte, doktora yapanların sayısı otuzu aşmaktadır. 1983 Ağustos'unda Princeton Üniversitesinde toplanan III. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresine yüzlerce araştırmacı katılmıştır.

Malzemenin son derece zengin ve orijinal olması, Orta Doğu ve Balkan tarihi üzerinde en esaslı araştırmaların ancak bu malzeme sayesinde yapılabilmesi imkânı bir çok genç araştırıcıyı bu alana çekmektedir. Yakın bir gelecekte, gerekli hazırlıklar tamamlandığı takdirde, Osmanlı-Türk araştırmalarının dünya üniversitelerinde belli başlı disiplinlerden biri haline geleceği kanısındayım. Bu muazzam imkândan başta Türklerin yararlanması ve öncü olması tabiidir. Osmanlı tarihini, kendi millî tarihinin bir parçası sayan biricik memleket Türkiye'dir. Müslüman Arap memleketlerinin bir çoğu bile, Osmanlı tarihini daha ziyade menfi bir bakışla görmektedir. Şükretmek gerekir ki, bu muazzam tarih ve kültür hazinesi bugün gerçek sahibi ve varisi elindedir. Ondan kendi tarihi, millî kültürü bakımından azami biçimde yararlanma imkânları da onun elindedir. Ancak Türk hükümetlerinin, bu imkânları değerlendirmek üzere rasyonel ve sistematik bir program içinde bir an önce çalışmaya başlaması bir zarurettir.

1. (The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II. New York 1972, Preface, p. 13).

YAPILMIŞ TEKLİF VE PROJELERİN ELEŞTİRİLMESİ :

1980'de Türkiye hükümetinin davetile UNESCO adına Ivan Borsa'nın hazırlayıp sunduğu "Development and Modernization of the Başbakanlık Arşivi" [2] başlıklı raporu inceledim. Rapora hakim olan ana düşünce, bu arşivin milletlerarası önemi dolayısile milletlerarası bir ilgi konusu olduğu, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış devletlerin tarihi için zaruri bir kaynak olması nedeni ile sürekli iyi bakımı ve yararlanılmasının bu devletlerin yakın ilgisini çektiği üzerindedir. ("their continuing preservation and availability for scholarly research are matters of international concern", Art. 10) Rapor sahibi, bu arşivin âdeta milletleraras bir vesayet altına konulmasını ispata yeltenir gibidir.

Bu arşivler üzerinde Türkiye kadar İmparatorluktan ayrılmış milletlerin de hak sahibi oldukları hakkında iddialar AIESEE'nin içinde ve tertiplediği kongrelerde eskidenberi dinlemekteyiz. Ivan Borsa, bazı vesika serilerinin mikrofilmlerinin satışa arzedilmesile Türkiye'nin muhtaç olduğu döviz sıkıntısının giderilmesine yardım edeceği şeklinde bir teklif yapacak kadar saflık göstermektedir. (Bak. Art. 59). Önerilen tüm tekliflerin esası, Osmanlı arşivlerini, milletlerarası yararlanmaya biran önce kayıtsız ve şartsız açmaktır. Başka deyimle, rapor sahibi bu arşivler üzerinde görüş ve tavsiyelerini, başlangıçta Türkiye bakımından değil, milletlerarası önemi bakımından, sırf bu yönden öne sürmekte ve kanaatince ikna edici deliller bulmaktadır. Döviz bahsi yanında teknik yardım vb.'de aynı zihniyetle ele alınmaktadır.

2. UNESCO, Turkey, Promotion of the Training and Education of Specialists and users of Information, Restricted Technical Report, RP/1979-1980/5/10. 1/05, Paris 1980.

Türk-Osmanlı arşivlerinin, biran önce milletlerarası bütün ilim araştırıcıları için kullanılabilir bir hale gelmesinde Türkiye için büyük yararları yukarıda açıklamaya çalıştım. Bu noktada hiç bir anlaşmazlık yoktur. Fakat Türkiye'nin, büyük kolleksiyonlarını *en bloc* yabancı arşivlere mikrofilm halinde devretmek, Osmanlı arşivlerinin merkezi fonksiyonunu görmekten çıkarak bunu başka devletlere bırakmak safdilliğini göstereceğini ummak en azından safdilliktir. CIBAL bu maksadı gütmektedir. (Bu kuruluş hakkında görüşlerim için aşağıya bakınız). Ivan Borsa aynı zamanda, merkezi Sofya'da bulunan CIBAL'ın Arşiv ve Mikrofilm Komisyonu başkanıdır ve CIBAL'ın esas hedefi[3] arşivlerden mikrofilm teminidir. 1978'de CIBAL Bürosu bu maksatla kampanya açmaya karar vermiştir. Halbuki AIESEE (Association Internationale des Etudes du Sud-est Européen) bünyesinde bir Arşiv komisyonu vardı ve başkanı bir Türktü. Arşivlerimizin ıslahı, ilmi araştırmalar için kullanılır hale getirilmesi, modernleştirilmesi, her şeyden önce Türkiye'nin işi ve kaygısıdır. Bu konuda milletlerarası "endişe", Türkiye dışı hiç bir kuruluşun müdahale ve vesayet denemesine vesile olamaz. UNESCO'nun bütün milletlerce iyi kabul gören teknik yardımları ancak bu çerçevede düşünülmeli, teklifler bu ruhla yapılmalı, her şeyin üzerinde üye devletin çıkarları gözönünde tutulmalıdır. Gerçekten, milletlerarası işbirliği, milletlerarası çıkarlara yardım bu ilk şart yerine geldikten sonra başlar. Ivan Borsa'nın raporunda maalesef milletlerarası çıkarlar veya belli bir kuruluşun gaye ve hedefleri ön plânda ele alınmıştır. Bu müşahadem, Ivan Borsa'nın Başkanlık Arşivinin bugünkü durumu ve modernleştirilmesi için yaptığı önerilere karşı değildir. UNESCO veya başka kurumların teknik işbirliğine ihtiyacımız vardır.

ARŞİVLERİN TAM AÇIKLIĞI

Açıklık, her çeşit ilmî araştırmanın temel prensibidir. Bir fikir, bir tez, herkes tarafından serbestçe kontrol edilebilir kaynaklara dayanmıyorsa, doğru bile olsa ilim âleminde veya tarafsız dünya kamuoyunca itibar görmez, ilmî nitelik taşımaz. Meselâ arşiv vesikalarının yalnız Türk araştırıcılarına açık tutulması, yapılan yayınların şüphe ile karşılanmasına yol açar, Türk ilmini genellikle gölgeler.

3. Activité prioritaire: CIBAL, Bulletin d'Information, Sofia, 1978, p. 7.

Arşivlerimizde kırk yıla yakın araştırma yapmış bir tarihçi sıfatile, bu zaman içinde güdülen politikalardan Türk ilminin çok zarar görmüş olduğunu belirtmeyelim. Bir memlekette politika gereği yarım milyon pozu aşan *en bloc* mikrofilm müsaadesi verilirken Türk araştırmacılara veya kurullara güçlükler çıkarılmıştır. Yahut genç, Türk dostu araştırmacılar çeşitli güçlüklerle karşılaşmış, müsaade alamamış, bu yüzden Osmanlı tarihi için uzun yıllar hazırlandıktan sonra konu ve alan değiştirmek zorunda kalmışlardır. Bir dönemde açıklık prensibine riayet edilmiş, başka zamanlarda, Türkler de dahil, son derece dar bir kısıtlama politikası uygulanmıştır. Kendisine sadece yüz poz mikrofilm müsaade edilen bir araştırıcı, öbür taraftan harice on binlerce, yüz binlerce poz mikrofilm müsaadesi verildiğini görmüştür.

Arşiv malzemesi, bazı idareciler tarafından günlük politika ve diplomatik yaklaşımların bir vasıtası gibi kullanılarak kararsız, çelişkili, konulan yönetmeliklere aykırı şekilde idare edilmiştir. Bütün bu ittiradsızlıklar, tabii arşiv kanunu çıktığı zaman önlenmiş olacaktır. İttiradsızlıkların sürüp gitmesi ise, Türkiye'nin itibarını zedelemektedir. Bunun açıkça ifade edilmesini, samimiyetime bağışlamanızı dilerim. Tam açıklık konusunda, hele Ivan Borsa'nın istediği gibi, 1914'ten sonraki dosyaların incelemeye açılması konusunda Türkiye'nin özel durumunun hesaba katılmadığı meydandadır. Bütün belli çevrelerce bir menfi propaganda kampanyasına hedef olan Türkiye'nin bazı hassas konularda, düşmanın açıklık prensibini kötüye kullanmasını önlemek için, kısıtlamalar yapması tabiidir ve gerçek ilim çevrelerinin buna hiç bir itirazı olamaz. Esasen belli başlı dünya arşivlerinde bu gibi güncel önemi olan kritik malzemenin sirkülasyondan kaldırıldığı ve inceleme için uzak bir tarih tesbit edildiği malûmdur. Fakat güncel olmayan konularda tasnif edilmiş bütün kolleksiyonların araştırmacıya açık bulundurulması, mekanik kopya imkânlarının sağlanması, yalnız ilmin bir gereği değil, aynı zamanda Türkiye'nin genel kültür hedefleri bakımından da bir zarurettir.

Burada belirtilmesi gereken ikinci nokta da, Türkiye arşiv kolleksiyonlarının önemli bir bölümünü herhangi bir şekilde elde ederek Osmanlı-Türk araştırmalarında milletlerarası bir merkez haline gelmek iddiasıdır. Milletlerarası kültür rekabeti normal bir şeydir. Bazı yüksek prensipler arkasında görünerek Türkiye'-

nin Balkan memleketleri ve Arap tarihi için mevcut imtiyazlı durumunu paylaşma teşebbüsleri karşısında ihtiyatlı davranılması da tabiidir.

CIBAL ÜZERİNDE :

CIBAL (Centre d'Information International sur les Sources de l'Histoire Balkanique) statüsünü ve 1980'e kadar çalışma raporlarını inceledim. Kuruluşun merkezi Sofya'dır ve esas varlığı Bulgar İlimler Akademisi'ne (Bak. Status: madde 16 ve 19) bağlıdır; faaliyetleri UNESCO programı içinde gösterilmiş, böylece UNESCO'nun desteği sağlandığı gibi yaratılan merkeze milletlerarası bir cephe sağlanmıştır.

CIBAL'in AIESEE'den koparak âdeta ona rakip bir kuruluş şeklinde meydana çıkışını tamamıyla anlamak güçtür. AIESEE bünyesinde CIBAL'in üstlendiği fonksiyonları gören komisyonlar vardır. CIBAL'in gerçek hedefi, Sofya'yı Balkan tarih araştırmalarının merkezi haline getirmektir. Söylemeye hacet yoktur ki, son altı yüz yıllık Balkan tarihinin ana kaynakları İstanbul'dadır. Bu hususta CIBAL'in kurucuları da herhalde bizimle birleşirler. Böyle bir merkezin yeri ancak İstanbul olabilir. Osmanlı kaynakları olmadan CIBAL gereksiz bir kuruluş durumuna düşer. Bu iyi bilindiğinden faaliyeti mikrofilmaj ve Osmanlı paleografi ve diplomatiği üzerinde toplanmaktadır.

Eşsiz arşivleri dolayısıyla Balkan tarihi araştırmalarının merkezi olan İstanbul bu tabii hakkına sahip çıkmalıdır. Türkiye, bu imtiyazlı durumunu kendi eliyle bertaraf etmemelidir. Kanaatim budur. Bunun için de İstanbul Üniversitesi ve Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü, hükümetin desteği ile Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Enstitüsü bünyesinde Balkan Tarihi Kaynakları Merkezi kurup buna milletlerarası bir statü vermelidir. Bu kuruluşta ve Üniversitede Osmanlı paleografi ve diplomatiği kursları koymalı ve yabancı dilde tedrisatla buna milletlerarası nitelik kazandırmalıdır. Her sene İstanbul'a arşive çalışmaya gelen yabancılar bu ihtiyacı şiddetle duymakta ve şahsi temaslarla bunu gidermeye çalışmaktadırlar. Bu kurslar Balkanlardan, Arap memleketlerinden ve Orta Doğu araştırmalarına ilgi duyan her memleketten bir çok öğrenci çekecektir. Şimdilik girişilen bu pratik mesai, ileride Osmanlı Arşiv ve Diplomatik (diploma-berat ilmi) Okulu'nun kuruluşuna temel hazırlar. Bunun için İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümüne bağlı Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Enstitüsü ile temasa geçilebilir.

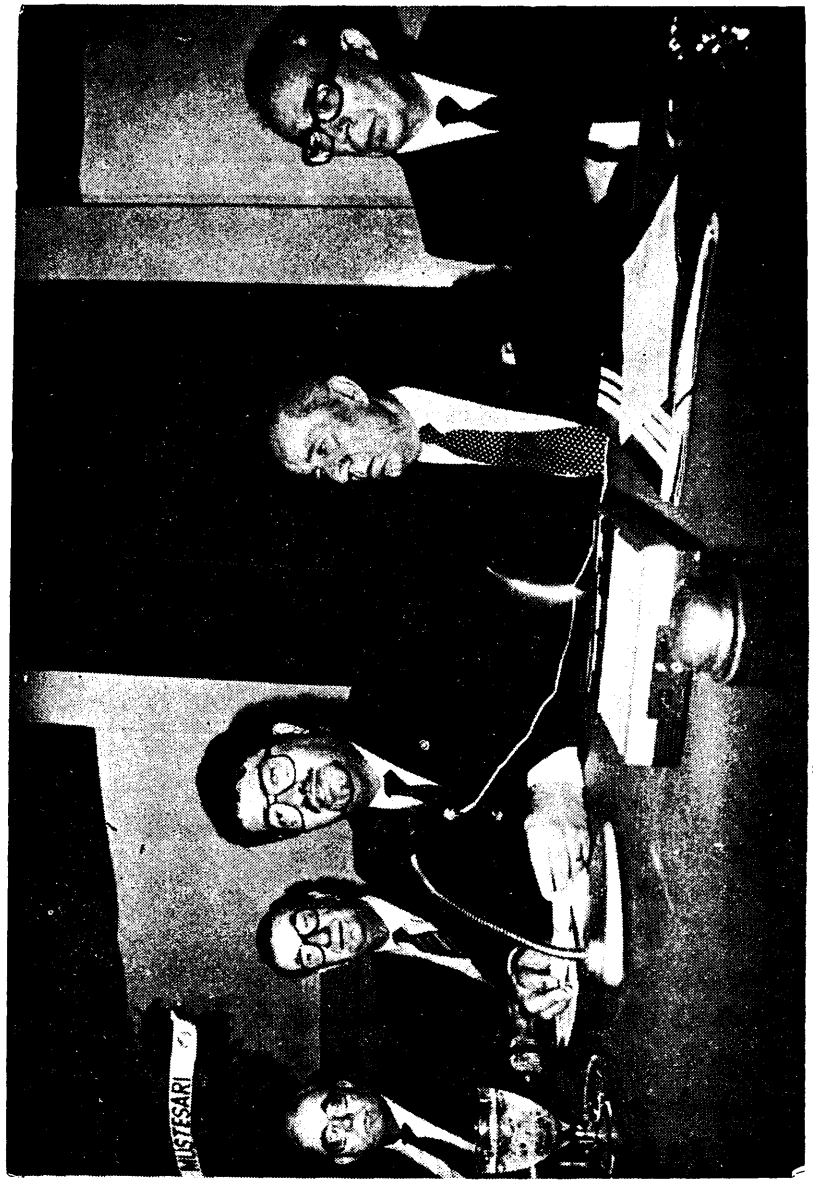
CHARLES KECSKEMETİ'NİN ÖNERİSİ :

Bu mektupta "l'objectif principal du projet consiste à placer sous contrôle intellectuel l'ensemble des fonds d'archives de la période ottomane" deyimi açıklama ister. Önerilen proje bu nokta açıklığa kavuştuktan sonra bütünüyle ele alınabilir. Türk hükümetinin alacağı esaslı tedbir ve faaliyetlere paralel olarak UNESCO yoluyla uzman arşivcilerin teknik yardımları şüphesiz ancak şükranla karşılanır. Madde 4.1. açıkça göstermektedir ki, UNESCO'nun yardımı arkasından milletlerarası bir projeye gidilme ve derhal "les problèmes d'accès" (Madde 5) öne gelmektedir.

TÜRK HÜKÜMETİNİN ÂCİL OLARAK YAPMASI GEREKEN İŞLER :

Yukarıda temas ettiğim noktalar sanırım yeterince göstermiştir ki, Türkiye'nin en önemli ve en zengin kültür mirası beynelleştirilme ve milletlerarası vesayet altına sokulma teşebbüsile karşı karşıyadır. Dayandıkları delil, bu arşivlerin gerçekten acıklı bir durumda bulunmaları, âcil tedbir alınmazsa önemli bir kısmının mahvolma tehlikesi karşısında bulunmasıdır. Bu hazine birçok milletleri yakından ilgilendirir, çünkü tarihlerinin kaynakları bu arşivlerdedir, denilmek isteniyor. Türk hükümeti böyle bir konuda bizzat harekete geçip işleri yüklenir, arşiv konusunu bir an önce ele alır, gerekli tahsisatları yapar, Üniversiteyi harekete geçirirse, dışarıya olan ihtiyacımız ve bağlılığımız sadece teknik uzman ve malzeme istemekten ibaret olur. Durum, hükümetin bu konuda artık radikal bir hamle yapmasını zaruri kılan bir noktaya gelmiştir. Bu faaliyet ve tedbirler sonucunda Türkiye, modern bir devlet olarak görevini yerine getirmiş olmakla aynı zamanda, bu arşivler sayesinde, dünyada önemli bir kültür alanında öncülük imtiyazını alma yoluna girer.

⁂

Başbakan Sayın Turgut Özal, «Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu»nu açan konuşmasını yaparken!

İstanbul, 17 Mayıs 1985

İÇİNDEKİLER

— Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Hazırlık Belgesi
— Osmanlı Arşivleri Reformu konusunda İngilizce Özet bilgi (Summary)
— Sempozyum Programı

I. SEMPOZYUMDA YAPILAN RESMİ KONUŞMALAR

— Vakıf Yönetim Kurulu Başkanı Em. Büyükelçi İsmail SOYSAL'ın sunuş konuşması ... 3
— Başbakan Sayın Turgut ÖZAL'ın açış konuşması ... 5
— Dışişleri Bakanı Sayın Vahit HALEFOĞLU'nun konuşması ... 9
— Yüksek Öğretim Kurulu Başkanı Sayın Prof. Dr. İhsan DOĞRAMACI'nın konuşması ... 13
— Başbakanlık Müsteşarı Sayın Hasan Celâl GÜZEL'in konuşması ... 17
— Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı Sayın Kemal GÖKÇE'nin konuşması ... 23
— İsmail SOYSAL'ın SEMPOZYUMUN kapanışında yaptığı konuşma ... 27

II. GENEL NİTELİKTEKİ BİLDİRİLER

— Prof. Dr. Halil İNALCIK:
Osmanlı Arşivlerinin Türk ve Dünya Tarihi için Önemi (ve dağıtılan ayrıntılı metin) ... 31
— Mithat SERTOĞLU:
Osmanlı Arşivlerinin, Dünü, Bugünü ve Yarını ... 47
— Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ:
Osmanlı Araştırmalarında Arşivlerin yeri ... 53

III. OSMANLI ARŞİVLERİNİN TARİHÇESİ VE BUGÜNKÜ DURUMU

— Atilla ÇETİN:
Osmanlı Arşivlerinin Tarihleri ... 63

— Necati AKTAŞ:
Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinin Bugünkü Durumu 73
— Öğr. Alb. Gülsüm BUDAYBEK:
Osmanlı Askeri Arşivleri ... 85
— Elçi Bilâl ŞİMŞİR:
Osmanlı Dışişleri Arşivleri ... 95
— Ülkü ALTINDAĞ:
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi ... 117

IV. OSMANLI ARŞİVLERİNİN ÖZELLİKLERİ

— Prof. Dr. Bekir KÜTÜKOĞLU:
Osmanlı Arşivleri ile Vakanüvis Tarihleri Arasındaki Bağ ... 123
— Yrd. Doç. Dr. Cahid BALTACI:
Şer'iyye Sicillerinin Tarihsel ve Kültürel Önemi ... 127
— Yard. Doç. Dr. Şükrü HANİOĞLU:
Yakın Dönemde Osmanlı ve Yabancı Arşiv Kayıtlarının Mukayesesi ... 133

V. ARŞİVCİLİK VE ARŞİVLERDEN YARARLANMA YÖNTEMİ

— Prof. Dr. Mübahat KÜTÜKOĞLU:
Osmanlı Paleografya-Diplomatika Öğretimi ve Arşivci Yetiştirilmesi ... 143
— Dr. Müjgân CUNBUR:
Millî Kütüphane ve Arşiv Malzemesi ... 149
— Mehmet GENÇ:
Osmanlı Arşivlerinden Yararlanma Yöntemi ... 155
— Em. Elçi İlhan AKANT:
ABD Millî Arşivlerinden Yararlanma Yöntemi ... 163

VI. DÜNYADA OSMANLI ARAŞTIRMALARI VE ARŞİVLER

— Prof. Dr. Neşet ÇAĞATAY:
Osmanlı Arşivlerine Dış Dünyadaki İlgi ... 173
— Prof. Dr. Emel DOĞRAMACI:
Arap Ülkelerinde Osmanlı Araştırmaları ... 181
— Doç. Dr. Mustafa BİLGE:
Osmanlı Arşivlerinin Arap Ülkeleri Tarihi Bakımından Önemi ... 189
— Doç. Dr. İlber ORTAYLI:
Balkanlar ve Batıda Osmanlı Tarihi ile İlgili Arşivler 195
— Prof. Dr. Kemal KARPAT:
ABD'de Osmanlı İncelemeleri ... 201

VII. ARŞİVLERLE İLGİLİ YASAL VE TEKNİK İŞLER

— İsmet BİNARK:
Arşivlerle İlgili Mevzuat, Çalışmalar ve Öneriler ... 215
— Büyükelçi Erdoğan SANALAN:
Yabancılara Arşivlerimizde Araştırma İzni Sorunu ... 249
— Tülin AREN:
Arşivlerde bina, Koruma, Mikrofilm ve Bilgisayar Sistemi ... 255
— Prof. Dr. Feridun AKOZAN:
Bir Arşiv Sarayının Özellikleri ... 263

EKLER :

— Bildiricilerin Özgeçmişleri ... 267
— Türk-Arap İlişkileri İncelemeleri Vakfı ile İlgili Genel Bilgiler ... 271

Dizgi ve Baskı: DİVİT Matbaacılık A.Ş.,
Galatasaray Hayriye Cad. Çorlu Apt. İstanbul
Tel.: 151 43 54

OSMANLI ARŞİVLERİ
VE
OSMANLI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

Mustafa Reşit Paşa : Hazine-i Evrak (1846)

TÜRK-ARAP İLİŞKİLERİ İNCELEMELERİ VAKFI'NIN GİRİŞİMİYLE
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİNDE

Mayıs 1985

OSMANLI ARŞİVLERİ
VE
OSMANLI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

Mustafa Reşit Paşa: Hazine-i Evrak (1846)

TÜRK-ARAP İLİŞKİLERİ İNCELEMELERİ VAKFI'NIN GİRİŞİMİYLE
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİNDE
Mayıs 1985

OSMANLI ARŞİVLERİ ve OSMANLI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU